KESİT AKADEMİ DERGİSİ

ISSN: 2149-9225

The Journal of Kesit Academy

Celil Memmedguluzade'nin "Danabaş Kendi'nin
Ehvalatları" Hikâyesindeki Birleşik Fiiller

Compound Verbs in Celil Memmedguluzade's
Story "Danabaş Kendinin Ehvalatları"

Jamila İSKANDARLİ*

Makale Türü/ Article Information/ Информация о Статье:

Araştırma Makalesi/ Research Article/ Научная Статья

Atıf / Citation / Цитата

İskandarli, J. (2021). Celil Memmedguluzade'nin "Danabaş Kendi'nin Ehvalatları" hikâyesindeki birleşik fiiller. *Kesit Akademi Dergisi*, 7 (29), 503-523.

İskandarli, J. (2021). Compound verbs in Celil Memmedguluzade's story "Danabaş Kendinin Ehvalatları". *The Journal of Kesit Academy*, 7 (29), 503-523.

doi 10.29228/kesit.53914

Geliş/ Submitted/ Отправлено: 20.10.2021

Kabul/ Accepted/ Принимать: 11.12.2021

Yayın/ Published/ Опубликованный: 25.12.2021

Bu makale İntihal.net tarafından taranmıştır. This article was checked by Intihal.net. Эта статья была проверена Интихал.нет Bu makale Creative Commons lisansı altındadır. This article is under the Creative Commons license. Это произведение доступно по лицензии Creative Commons.

*Yüksek Lisans Öğrencisi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, cemile.iskenderli@mail.ru

KESİT AKADEMİ DERGİSİ

ISSN: 2149-9225

The Journal of Kesit Academy

Celil Memmedguluzade'nin "Danabaş Kendi'nin Ehvalatları"
Hikâyesindeki Birleşik Fiiller ¹

*Compound Verbs in Celil Memmedguluzade's Story "Danabaş Kendinin
Ehvalatları"*

Jamila İSKANDARLI

Öz: Bu makalede XX yüzyıl Azerbaycan edebiyatının büyük demokrat yazarı, Azerbaycan ideolojisinin ve eleştirel realizmin kurucusu Celil Memmedguluzade'nin "Danabaş Kendi'nin Ehvalatları" adlı hikâyesindeki birleşik fiiller incelenmiştir. Çalışmanın başında Celil Memmedguluzade'nin hayatı, edebi kişiliği ve "Danabaş Kendi'nin Ehvalatları" eseri hakkında kısaca bilgi verilmiştir. Daha sonra Türkiye Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesinde birleşik fiillerle ilgili görüşlere yer verilerek her iki lehçede bu grupla ilgili benzerlik ve farklıklar karşılaştırılmıştır. Bu çalışmada G.Ş. Kazımov'un Müasir Azerbaycan Dili Morfoloji kitabından birleşik fiill konusundaki yaklaşımlar esas alınarak, bu grup yapı bakımından sınıflandırılmış ve bu hikâyede hangi tür birleşik fiillerin sık kullanıldığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Çalışma sonucunda tespit edilen 138 çeşit birleşik fiilden "ad + fiil" birleşmesinden oluşan birleşik fiillerin sayısı "fiil + fiil" yapısındaki birleşik fiillerden daha fazla olduğu görülmektedir. Mizahi bir üsluba sahip olan yazarın, dilimizde büyük bir ifade zenginliği oluşturan deyimleşmiş birleşik fiillere bu hikâyede de yoğun biçimde yer verdiği görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Azerbaycan Türkçesi, Celil Memmedguluzade, birleşik fiil, hikâye.

¹ "COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları: Bu çalışma için herhangi bir çıkar çatışması bildirilmemiştir. Bu çalışma yazarın yüksek lisans tezinden türetilmiştir. Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.

Statements of "COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors": No conflicts of interest were reported for this article. This study is derived from the author's master's thesis. Ethics committee approval is not required for this article.

Abstract: In this article, the compound verbs in the story “Danabaş Kendi’nin Ehvalatları” by Celil Memmedguluzade, the great democratic writer of XX century Azerbaijani literature, the founder of the Azerbaijani ideology and critical realism, were examined. At the beginning of the article, brief information was given about Celil Memmedguluzade’s life, his literary personality and his story “Danabaş Kendi’nin Ehvalatları”. Afterwards, opinions about compound verbs in Turkey Turkish and Azerbaijan Turkish were given and similarities and differences related to this group in both dialects were compared. In this study, this group has been classified in terms of structure and it has been tried to determine which type of compound verbs are used frequently in this story, based on the approaches on compound verb in G. Ş Kazımov’s Modern Azerbaijani Morphology Book. As a result of the study, it is seen that the number of compound verbs consisting of the combination of "Noun + Verb" among 138 types of compound verbs is higher than the compound verbs in the structure of "Verb + Verb". It is seen that the author, who has a humorous style, heavily includes the idiomatic compound verbs, which create a great richness of expression in our language, in this story as well.

Keywords: Azerbaijani Turkish, Celil Memmedguluzade, compound verb, story.

Giriş

Mirze Celil Azərbaycan edebiyatı tarixinə demokrat, millî yazar, azərbaycan ideolojisinin kurucularından biri, kiçik hikâyenin böyük ustadı, “Molla Nesreddin” dergisinin və eleştirel realizmin kurucusu olaraq daxil olmuşdur. “Mirze” ifadəsi Azərbaycan edebiyatında edebi yaradıcılıqla çalışanların isminin önünə ilave edilmişdir. Fakat bu kelime yüzlerce yazar arasında sadece bir kaç yazarın ismine konulmuşdur. Mirze Feteli Axundzade, Mirze Şefi Vazeh, Mirze Alakber Sabir gibi bu şeref Celil Memmedguluzade’ye de bahşedilmiştir.

Mirze Celil Memmedguluzade 22 Şubat 1869 yılında Azərbaycan’ın en kadim merkezlerinden sayılan Nahçıvan şəhərində dünyaya gəlmişdir. Babası Memmedgulu Meşedi Nahçıvan’ın tuz madenlerinde bekçilik yaparak çalışmış ve Şahab mahallesinde açtığı bakkal dükkanıyla ailesini geçindirmiştir. İlk eğitimini 1873-1878 yıllarında imam okulunda almış daha sonra eğitimini Nahçıvan şehir okulunda devam ettirmiştir. 1882-1887 yıllarında Gori Öğretmenler Okulu’nda eğitim almış, buradaki eğitimini bitirdikten sonra İravan mahallinin Uluhanlı köyünde ilkokulda öğretmenlik yapmaya başlamıştır.

Edebi yaradıcılığa Baş Noraşen’deyken başlayan Celil Memmedguluzade 1889

yılında burada ilk kalem tecrübesi olan "Çay Desgahı" dramını yazmıştır. Buradayken yazar "Kişmiş Oyunu (1892)", "Danabaş Kendi'nin Ehvalatları (1894)" eserlerini yazmıştır (Habibbayli, 2004: 7).

İrevanda ve Nahçıvan'ın hukuk bürolarında çalıştığı zamanlar (1897-1903) çeşitli insanların hayat tarzlarını ve karakterlerini öğrenmesi hayatında derin izler bırakmış ve yazar meşhur "Poçt Qutusu" hikâyesini 1903 yılında burada yazmıştır. Celil Memmedguluzade 1893 yılında Mehemmedağa Şahtahtlı'nın redaktörlük ettiği "Şarki Rus" gazetesinde yazar kadrosuna dâhil olmuştur. "Şarki Rus" gazetesi kapandıktan sonra Celil Memmedguluzade gazeteci Ömer Faik Nemanzade ve Meşedi Alesger Bağirovla beraber Mehemmedağa Şahtahtlı'ya mahsus olan matbaanı almış ve işletmişler. "Poçt Qutusu" hikâyesini 1905 yılında bu matbaada kitap hâlinde yayımlanmıştır. Celil Memmedguluzade'nin şah eseri olan "Molla Nesreddin" dergisi de burada yayımlanmıştır. Dergi 1917 yılına kadar Tiflis'te, 1921 yılında Tebriz şehrinde, 1922-1931 yıllarında Bakü'de yayımlanmış, mizah edebiyatın yükselmesinde rol oynamıştır. O geniş halk kitlesine hitap ettiği için, halkın büyük kısmının okuma yazma becerisinin olmadığını dikkat ederek "Molla Nasreddin" dergisini bir kaç sayfasında renkli karikatürlere yer vermiştir. "Molla Nesreddin" yalnız Azerbaycan'da değil Doğuda da ilk renkli karikatür dergisidir. Derginin başlıca konularından biri yalancı ruhanilere inanan milleti uyandırmak olmuştur. Yazar burada uyuyan milletin her an bağımsızlığını alınabilceğini anlatarak halkını uyarmaya çalışmıştır.

Yazar Azerbaycan edebiyatına yalnız millî istiklal düşünceleri getirmekle yetinmemiş, kendisi de şahsen milletin ve memleketinin istiklali için bir çok fedakarlıklar göstermiştir. O, eserlerinde Azerbaycan halkının millî manevi kendini geliştirmesine, Vatanının mukadderatına, millîlik anlayışına, ana dilini geniş ölçüde kendi yerini bulmasına, önem verilmesine ve diğer meselelere üstünlük vermiştir. Yazarın görüşüne göre "*Vətən, vətən, vətən!*", *Dil, dil, dil!*, *Millət, millət, millət! Daxi bu dairələrdən kənar bəni-noi bəşər üçün özgə nicat yoxdur*" (Habibbayli, 2004: 13).

Azerbaycan dramaturgiyasının benzersiz örneği olan Mirze Celil'in "Ölüler" eseri Türk Müslüman dünyasında cehalet ve batıl inancın esaretinden kurtulmak için yazılmış trajikomedidir. Yazarın 1920 yılında Şuşa'da kaleme aldığı "Kamança" piyesi Azerbaycan Ermeni münakaşası dönemindeki hadiselerden bahsedilmiştir. Azerbaycan edebiyatında Karabağ münakaşasına dair ilk eserdir. Bu dönemde Karabağda yaşayan yazar eseri kendi real hayatı gözetlemeleri esasında yazmıştır. "Anamın Kitabı" trajikomediyası vatanına, diline bağlılık, bağımsızlık ve birlik, millî istiklal uğruna yazılmış eserdir. Celil Memmedguluzade bu eserle Azerbaycançılık ideasının ve ideolojinin kurucusu olduğunu ispat etmiştir (Habibbayli, 2004: 13).

Celil Memmedguluzade 4 Ocak 1932 yılında Bakü'de vefat etmiş ve Fahri

Hiyaban'da defnedilmiştir. Celil Memmedguluzade'nin vefatından sonra yazarın eserlerinin yayımlanması bir kaç aşamadan geçirilmiştir. Habibulla Samedzade "Danabaş Kendi'nin Ehvalatları" ve "Deli Yığıncağı" eserlerinin el yazmalarına ulaşp, 1936-1938 yıllarında ayrı ayrı kitap hâlinde yayımlamıştır. O, Celil Memmedguluzade'nin Eserleri'nin komedilerden ve hikâyelerden ibaret iki cildini de hazırlamış, 1936 yılında eleştirmen Ali Nazim'in mükaddimesi ile okuyuculara tanıtmıştır. Daha sonra o, 1947 yılında edebiyatçı Aziz Mirehmedovla birlikte "Eserlerin" in üçüncü cildini de toplamıştır. "Molla Nesreddin" dergisinin yeniden tekrar yayımı, Celil Memmedguluzade ve Hemide Hanımın mektuplarının kitap halinde hazırlanmasında Azerbaycan Millî Elmler Akademiyası'nın Mühâbir Üyesi Aziz Mirehmedov'un hizmeti olmuştur. Profesör Aziz Şerif yazarın eserlerini Rusça'ya çevirmekle yarım asırdan çok çalışmıştır. Mirze Celille ilgili en önemli objektif, kıymetli eserleri Azerbaycan'ın tanınmış yazarı Mir Celal Paşayev yazmıştır. Profesör Mir Celal farklı yıllarda Celil Memmedguluzade'nin "Eserleri'nin üçüncü cildinin (1947), "Danabaş Kendi'nin Ehvelatları" (1953) ve "Ölüler" hikâyelerinin ayrıca kitap hâlinde yayımlanmasında oldukça büyük hizmeti olmuştur. Mirze Celil'in eserlerinin yayımlanması ile ilgili ikinci aşama XX. yüzyılın 80. yıllarından itibaren başlanmıştır. Fakat bu dönemde Azerbaycan'da oluşan zorluklar nedeniyle yazarın eserlerinin yayımlanması arka plana geçmiş, yalnız 1986-1991 yıllarında "Mekteb Kitabhanası" adlı kitabı okuyuculara iletilmiştir (Habibbayli, 2004: 9-12).

Yazarın "Danabaş Kendi'nin Ehvelatları" hikâyesi Azerbaycan edebiyatında edebi nesrin şah eseri sayılır. Eserin baş kahramanı Mehemmedhesen sadece Mirze Celil yaratıcılığında değil Azerbaycan edebiyatında küçük adamın büyük edebiyata ilk geliyordu. Eserin Hudayar karakteri o dönemdeki sosyal adaletsizliği, haksızlığı genelleştirilmiş biçimde anlatılan, real karakter gibi iz bırakmıştır. Tüm zorluklara rağmen, "*Qoy Xudayar bəy anqırsın tayını tapsın*" gibi sert konuşmasıyla eserdeki Zeyneb karakteri Azerbaycan edebiyatında ilk cesaretli kadın karakteridir.

Danabaş Kendi'nin Ehvalatları Hikâyesinin Özeti

Muhammedhasan Amca köyün önemli şahıslarından biri, elli dört, elli beş yaşlarında fakir bir adamdır. Tek isteği bir gün Kerbela'ya ziyaret etmek olan Muhammadhasan Amca kendisine eşek almıştır. Bir gün Muhammadhasan Amca komşularıyla Kerbela'ya ziyaretle ilgili söz ederken, köyün muhtarı olan Hudayar Bey şehre gitmek için köyün reisi eşeği istediğini yalanını söyleyerek Muhammadhasan Amca'nın eşeğini istemiştir. Muhammadhasan Amca, köyün muhtarı Hudayar Bey'in gazabından korktuğu için eşeğini ona vermek zorunda kalmıştır. Muhammadhasan Amca'nın oğlu Ahmet bu durumu hoş karşılamasa da babasının eşeği vermesine engel olamamıştır. Hudayar Bey'in eşeği almakta asıl amacı merhum arkadaşı Kerbelayı Haydar'ın eşi Zeyneple evlenmek için şehre gidip kadı efendiyle görüşmektir. Bir

zamanlar iyi arkadaş olan Kerbelayı Haydar ile Hudayar Bey doğduklarında çocukları Veligulu ve Gülsüm için nişan sözü vermiştiler. Kerbelayı Haydar öldükten sonra tüm mal varlığı Zeynep ve çocuklarına kaldığından Hudayar Bey Zeyneple evlenmek istemiştir. Lakin Zeynep'in Hudayar Beyle evliliğe rızası olmadığı için Hudayar Bey Veligulu ve Gülsüm için verdiği nişan sözünü tutmamıştır. Hudayar Bey'in kızı Gülsüme aşık olan Veligulu annesiyle bu yüzden düşman olmuş, annesine ne pahasına olursa olsun Hudayar Beyin şartını kabul etmesini söylemiştir.

Kadı'nın evli bir kadını başka bir adama nikahlandırıldığına şahit olan Hudayar Bey, Zeyneple evlenmek için bu kadıyla görüşmeye şehre gitmiştir. Kadı iki kalıp şeker , çay ve sahte şahitlerle bu durumu kabul etmiştir. Böylelikle Kerbelayı Sebzali'nin ve Kerbelayı Gafar'ın şahitliği, köyün bekçisi Kasımalı'nın vekilliği ile Hudayar Beyle Zeynep'in nikahı kıyılmıştır. Tüm işlerini sahtekarlıkla yürüten Hudayar Bey, bu nikahtan habersiz olan Zeynep'in gözünü korkutmak için mahkeme reisinden sahte bir belge almıştır.

Zeynep Hudayar Beyle evine geldikten sonra gün yüzü görmemiş günlerce aç, sussuz, çıplak bırakılmıştır. Kızı Fizze öldükten sonra Zeynep, Hudayar Bey'den boşanmak istemiştir. Hudayar Bey bunu sadece bir Kerbelayı Haydar'dan kalan tüm mal varlığını ona devretmekle bu şartı kabul edeceğini söylemiştir, o da Zeynep bu şartı kabul ederek evden ayrılmış, fakat Zeynep başkasıyla evlendiğinde mal varlığı talebinde bulunur diye Hudayar Bey Zeynep'i boşamamıştır. Zeynep evi terk ettikten sonra Hudayar Bey'in ilk eşi Şeref vefat etmiş, Hudayar Bey arkadaşı Kasımalı'nın on dört on beş yaşındaki kız kardeşiyle evlenmiştir. Bu evlilik kızı **Gülsümü** Kasımalı'ye vermesiyle gerçekleşmiştir. Hudayar Bey sadece Zeynep ve eşi Şeref Hanımını ocağına ateş düşürmemiş, Muhammadhasan amcanın ocağına da ateş düşürmüştür. Hudayar Bey kadı efendiye iki kalıp şeker vermek için Muhammadhasan amcanın eşeğini satmıştır. Böylelikle ne Muhammadhasan amca Kerbela'yı ziyaretine gidebilmiş, ne de oğlu Ahmet eşeğine kavuşabilmiştir. Bu olaydan sonra Ahmet hastalanarak ölmüş, annesi İzzet Hanım oğlunun acısına dayanamayıp kısa süre sonra o da vefat etmiştir.

Hikâyenin sonunda Hudayar Bey'in yeni evliliğinden Hoşkadem isminde kızı doğmuş, Zeynep tüm mal varlığını Hudayar Bey'e verip, çocuklarıyla eski evine dönmüşlerdir. Muhammadhasan Amca ise bir gün bir satıcını elinde eşeğini görmüş, onu geri alabilmiştir.

Türkiye Türkçesindeki Birleşik Fiiller

Türkiye Türkçesinde dilbilgisi kaynaklarında birleşik fiille ilgili değişik görüşler mevcuttur. Muharrem Ergin bu grubu, "bir yardımcı fiille bir ismin veya bir fiil şeklinin meydana getirdiği kelime grubudur. Yardımcı fiilin başına getirilen unsurun isim veya fiil olmasına göre birleşik fiiller ikiye ayrılır: 1) İsimle birleşik fiil

yapan yardımcı fiiller ve 2) fiille birleşik fiil yapan yardımcı fiiller” olarak tanımlamaktadır (2009 : 386).

Günay Karaağaç’ın tanımına göre birleşik fiiller, “bir isim veya fiile yardımcı fiillerden birini getirerek oluşturduğumuz söz öbekleridir” (2017: 190). Karaağaç bu öbeğin, isimlerden oluşanlar fiillerden oluşanlar olarak ikiye ayrıldığı görüşündedir:

- 1) Fiil + Yardımcı Fiil Kaynaklı Birleşik Eylemler
- 2) İsim + Yardımcı Fiil Kaynaklı Birleşik Eylemler

Leyla Karahan birleşik fiille ilgili tanımı şöyledir: “Bir hareketi karşılamak veya bir hareketi tasvir etmek üzere yan yana gelen kelimeler topluluğudur”. Bu grubun iki şekilde incelenebildiğini söylemektedir (2018:73):

- A. Bir hareketi karşılayan birleşik fiiller:
 1. Ana yardımcı fiillerle kurulan birleşik fiiller
 2. Diğer fiillerle kurulan birleşik fiiller
- B. Bir hareketi tasvir eden birleşik fiiller:

Zeynep Korkmaz ise bu grubu, “*isim soylu bir kelimeyle etmek, eylemek, olmak yardımcı fiillerin birleşmesinden veya iki ayrı fiil şeklinin anlamca kaynaşmasından oluşmuş fiil türü*” olarak tanımlamaktadır (1992: 27).

Azerbaycan Türkçesinde Birleşik Fiiller

Türkiye Türkçesinden farklı olarak, Azerbaycan Türkçesinde birleşik fiiller morfoloji kısmında incelenmektedir. Azerbaycan Türkçesinde bu terim *mürəkkəb feillər* kavramıyla ifade edilmektedir. Azerbaycan dilbilimcilerin birleşik fiillerle ilgili görüşleri aşağıda verildiği şekildedir:

G. Ş.Kazımov birleşik fiilleri, “*farklı kelimelerin anlam ve gramer bağlamda birleşerek bir anlam ifade etmesidir*” olarak tanımlar. (Kazımov, 2010: 174) Kazımov’un görüşüne göre birleşik fiillerin oluşması iki şekildedir: fiil + fiil ve ad + fiil

Fiillerin fiillerle birleşmesi yoluyla oluşan birleşik fiiller üç şekildedir:

- 1) Yakın anlamlı, eş anlamlı ve zıt anlamlı fiillerin birleşmesiyle. Bu tür birleşik fiillerin birinci tarafı zarf-fiille oluşur ve tireyle(-) yazılır: çalışıb-vuruşmaq, qızarıb-bozarmaq, qatıb-qarışdırmaq, yanıb-yaxılmaq, qızarıb- bozarmaq
- 2) *Bilmək* fiili /-A/ ekli bir fiile birleşerek yeterlik tarzı oluşturur: yaza bilmək, oxuya bilmək, işləyə bilmək, gülə bilmək.
- 3) *Ol- fiili* /-mİş/, /-an/, /-acaq/, /-malı/, /-ası/ ekli sıfat-fiiller analitik üsulla birleşerek birleşik fiil oluşturur: yazmış olsam, yazacaq olsam, gələn oldum, oxuyası olsam, oxumalı olsam

Adların (isim, sıfat, say, zamir) ve isim-fiil, zarfların fiillerle birleşmesiyle

oluşan birleşik fiiller aşağıdaki gibidir:

A. Adlar yardımcı fiillerle birlikte birleşik fiil oluşturur

ad + ol- yardımcı fiil: sirdaş ol-, qohum ol-, sahib ol-, amansız ol-

Ad + et-, elə- yardımcı fiil: zəng eləmək, heyrət eləmək, təəccüb eləmək, yaxşılıq eləmək, söhbət etmək, güman etmək

B. Bazı fiiller mecazlaşarak başka adlarla birleşir. Bu tür birleşmeler Azərbaycan Türkçesinde frazeoloji birleşmeler olarak adlandırılmaktadır. Bu birleşik fiillerin adlarla olan taraf, yani birinci taraf ismin farklı hâl ekleriyle oluşmaktadır:

a) Aitlik ekiyle ad bildiren taraf yalın hâlde olur.

ad + aitlik eki + fiil : *yazığı gəlmək, heyfi gəlmək, ürəyi gətmək*

b) Ad bildiren taraf yönelme hâliyle oluşur.

ad + yönelme hâli eki + fiil: *razılığa gəlmək, dəhşətə gəlmək, fikrə gətmək*

a) Ad bildiren taraf belirsiz yükleme hâlinde olur

Ad + belirsiz yükleme hâli + fiil: bel bağlamaq, dil tökmək, baş açmaq, əl çəkmək, haray salmaq

b) Ad bildiren taraf bulunma hâlinde olur.

ad + bulunma hâli eki + fiil: *nəzərdə tutmaq, fikrəndə tutmaq*

c) Ad bildiren taraf ayrılma hâlinde olur.

ad + ayrılma hâli eki + fiil: *əldən düşmək, taqətdən salmaq, yaddan çıxmaq, özündən gətmək*

Muhtar Huseynzade'ye göre birleşik fiiller dört şekilde oluşur (Huseynzade, 2007: 124):

1) **Ol-, et-, elə-** kimi kısmen bağımsız, kısmen yardımcı olan bu fiiller isim ve bazen de sıfatlardan sonra kullanılmakla birleşik fiil oluşturur: hazır ol, daxil et, qəbul elə, yaxşı olar, pis olar, xoş olar, şad olar.

Azərbaycan Türkçesinde **ol-** yardımcı fiili çok kullanılmaktadır. Bu fiil bağımsız fiil olarak da çok kullanılır. **Ol-** fiili bağımsız kullanıldıkda her hangi bir nesneye ihtiyacı olmadan cümlede bağımsız vazife taşımaktadır. Bazen bu fiil, bağımsız olarak kullanılarak **yaşa-, baş ver-** fiillerinin eş anlamlısı olur:

*Qardaşım Bakıda **olur** (yaşayır).*

Gör dünyada nələ **olur** (baş verir)?

Et-, elə- fiilleri de çox az durumlarda bağımsız fiil olarak kullanılmaktadır:

Çox çalışdı, əlindən nə gəlersə, elədi.

Nə qədər ona dedim ki, etmə, eləmə, sözümə baxmadı.

- 2) Bağımsız anlamlı fiiller isimlerden sonra kullanılarak birleşik fiil oluşturur. Bu tür birleşik fiillerin her iki tarafı, ad ve fiil olan kısmı aynı kökten oluşur: *ov ovlamaq, sap saplamaq, əkin əkmək*

Aynı kökten olan adla fiilin birleşmesinden oluşan bu tür birleşik fiillere iç nesneli fiiller olarak da adlandırılmaktadır.

- 3) **/-İb/** zarf-fiil ekiyle geçişsiz fiil birleşerek birleşik fiil oluşturmaktadır: *vurub-çatmaq, bəzənib-düzənmək, çalıb-çapmaq, gəlib çıxmaq, donub qalmaq*
- 4) Birleşik fiillerin büyük bir kısmı kelime hazinesinin özelliklerine göre **frazelogizmler**den (deyim) oluşur: *başə düşmək, gözə gəlmək, dilə düşmək, ələ salmaq, dilə tutmaq, yoldan çıxmaq*

Buludhan Halilov da birleşik fiilleri şu şekilde sınıflandırmıştır.(Halilov, 2016: 184):

- 1) Birinci tarafı isim, ikinci tarafı fiilden oluşan birleşik fiiller. Bu tür birleşik fiiller iki şekilde oluşur:
- 2) Birinci tarafı basit isimden, ikinci taraf ise aynı isimden düzelmiş fiilden oluşanlar: *ov ovlamaq, ip ipləmək, sap saplamaq*
- 3) Birinci tarafı isim gövdesinden, ikinci taraf ise bu isim gövdesinden oluşan kök fiil: *tikiş tikmək, səpin səpmək, əkin əkmək, yamaq yamamaq*
- 4) Birinci taraf **/-İb/** ekli zarf-fiil, ikinci tarafı fiilden oluşan birleşik fiiller: *yandırır yaxmaq, aşır-daşmaq, saralır-sol-, qorxub-qaçmaq*
- 5) **Frazoloji birləşmələr** (deyimleşmiş birleşik fiiller): *başə düşmək, xəcalət çəkmək, qulaq asmaq, yoldan çıxmaq, həvəsdən düşmək.*
- 6) **Ol-, Et-, Elə-** kısmen bağımsız, kısmen yardımcı olan bu fiiller isimden, sıfattan sonra fiillerle kullanmakla birleşik fiil oluştururlar: *hazır ol, qəbul elə, xoş olar, şad olar daxil et.*

Danabaş Kendi'nin Ehvalatları Hikâyesindeki Birleşik Fiiller

1. Fiillerin Fiillerle Birleşmesiyle Oluşan Birleşik Fiil Örnekler

1.1. **/-İb/ Zarf-Fiil Ekiyle Geçişsiz Fiilin Birleşmesiyle Oluşan Birleşik Fiiller**

Azerbaycan Türkçesinde bu grup yakın anlamlı, zıt anlamlı ve eş anlamlı fiillerin birleşmesiyle oluşmaktadır. fiil + /-İb/ zarf-fiil eki + geçişsiz fiil yapısında oluşan bu grup bazen tireyle (-) de yazılıyor.

Metinden örnekler:

*Amma sonra baxdı gördü ki, sinninin o vaxtı deyil ki, piyada iki aylıq yolu **gedib qayıtsın**. (20/12)*

*Eşşəyin axşam genə **qayıdıb gələcək** evə da. (27/10)*

*Qazı məxmər döşək üstə **oturub dayanmışdı** cüt yastığa. (31/16)*

*Karapet ağa qəndi tərəzidən **götürüb qoydu** yerə. (41/26)*

*Məhəmmədhasən əmi çox **atılıb düşsə** və şıltaq eləsə... (51/6)*

*Fizzə **dikəlib oturdu**... (61/17)*

*Mən elə bu saat acıq eliyib, **çıxıb gəlmişəm**. (74/3)*

*Qalanları da hərə bir yanda **çəkilib yatdılar**. (80/21)*

*Dik-dik Məhəmmədhasən əminin üzünə **baxıb dayandı**. (90/12)*

*Amma söz burasındadır ki, indi Zeynəbin işi dəxi pis yerə **gəlib çatdı**. (140/3)*

*Zeynəb cəld və hövlnək **durub qaçdı** qızının qabağına və əhvalatı soruşdu. (142/5)*

Bazı durumlarda fiilin iki tarafı gramer yönünden dəyişikliyə uğrayabilmektedir. Bu zaman bu birleşmenin ilk unsuru –İb zarf fiil ekini almamaktadır.

*Elə ki, Məhəmmədhasən əmi özünü tanıdı, gözünü açdı, **baxdı gördü** qalıbdı lap lüt madərşad. (18/15)*

*Camaat bir vaxt gözünü **açdı gördü** ki, Xudayar bəy katdadı ki, katdadı. (26/17)*

*Qoca kişi gəlidiyi yol ilə **qayıtdı getdi**. (30/17)*

***Getdi girdi** bir böyük dükana. (39/2)*

*Bir qədər yubanıb **gəldi oturdu**... (51/8)*

*Vəliqulu çarıqlarını geyib **çıxdı getdi**. (80/18)*

*Bir ayaq qoy gör axı uşaq hara **qaçdı getdi**? (87/3)*

*Kor-peşman **qayıtdı gəldi** evinə. (101/23)*

1.2. +A Ekli Fiilin Bilmek Fiilinin Birleşmesiyle Oluşan Birleşik Fiiller

Azerbaycan Türkçesinde yeterlilik bildiren birleşik fiil yapısı bu şekildedir:

"Fiil+ A zarf-fiil eki + Bilmek" :

- Gedim görüm kəndimizin adamlarından şəhərdə kimi **tapa biləcəyəm**. (37/17)*
- İndi **gedə bilərsən**. (38/22)*
- İndi hava qaranlıqlayır, mən dəxi **kəndə qayıda bilmərəm**. (44/12)*
- Niyə, mən üç yüz evin katdasi ola-ola, bir ulağ **tapa bilmirəm**. (46/2)*
- Yaxşı, sən **nə eliyə bilərsən** ona? (46/10)*
- Mən dəxi heç vaxt səndə **otura bilmərəm**. (77/21)*
- Zeynəp istəsə ona, yəni Şərafə, lap yaxşı **hərif ola bilər**. (79/13)*
- Pəs belə olan surətdə mən niyə gedib ərzimi qazıya **deyə bilmirəm**? (81/23)*
- Mən indi ta gedib, eşşəyi ondan alıb, kişini yarı yolda **qoya bilmərəm** ki! (86/6)*
- Məhəmmədhasən genə evə qayıdıb, övratına dedi ki, **görə bilmədi** oğlanı. (87/1)*
- Məhəmmədhasən əmi **səbr edə bilməyib**, ikinci səcdədə nmazı yarımçıq qoyub özünü tulladı Əhmədin yanına. (97/7)*
- Sənin eşşəyin tövlədə də olsa, sənə heç vaxt **verə bilmərəm**. (111/18)*

2. Adların Fiillərə Birlişməsiylə Oluşan Birlişik Fiiller

2.1. Adların Yardımcı Fiillərlə Birlişməsiylə Oluşan Birlişik Fiiller.

Ad + ol- yardımcı fiiliylə kurulan birlişik fiiller.

Qardaş olmaq – kardeş olmak.

*Onlar da bizim kimi **qardaş olsunlar**. (57/18)*

Qəbul olunmaq – kabuletmek.

*Biz deməliklə **qəbul olunmayacaq** ki! (22/10)*

Məşğul olmaq – meşgul olmak.

Atası ölən gündən elə gündən bugünkü günə kimi bir elə vaxt olmayıb ki, Vəliqulu işini-gücünü boşluyub, müsahiblərinə qoşulub gəzməyə və kefə **məşğul olmasın**. (55/1)

Bais olmaq – üzgün olmak.

*Üçünə də Xudayar bəy özü **bais** olubdur. (52/6)*

Bədnam olmaq – rezil, kepaze olmak.

*Mən bu yaşa gəlmişdim, indiyə kimi bu cür **bədnam olmamışdım**. (45/11)*

Bədgüman olmaq – ümitsiz olmak, gerçəkləşəcəğindən şüphe duymak.

*Bunların dostluğu ta o yerə çatdı ki, xalq bunlardan lap **bədgüman oldu**. (55/9)*

Bəravüirdə olmaq – gerçəkləşmək

*Xudayar bəyin nə qədər ki, arzusu var idi, hamısı **bəravüirdə oldu**. (139/3)*

Razı olmaq – memnun olmaq.

*Xudayar bəy **razı oldu**. (139/6)*

Qəmgin olmaq – üzgün olmaq.

*istəmirəm Xudayar bəyin keçəcəyindən danışam; çünki özü də heç bu əmrə **razı olmaz**. (24/15)*

Dəli-divanə olmaq – deli-divane olmaq.

*Bu ikinci səbəbə görə boşamaq ortalığa gələndə Xudayar bəy az qalırdı **dəli-divanə olsun**. (141/1)*

Dəli olmaq – deli olmaq.

*Elə o qədər ağladı ki, qüssədən axırda **dəli oldu**. (107/8)*

Sakit olmaq – sessiz olmaq.

*Çünki özü ağlamaqdan **sakit olmamışdı**, uşaqlar da analarına baxıb ağlayırdılar. (123/3)*

Xəcalət olmaq – rezil olmaq.

*Mən də səninlə elə rəftar eləməyəm ki, axırda sənin yanında **xəcalət olum**. (36/2)*

Dahil olmaq – girmək.

*Bu heyndə evə altı şəxs **daxil odu**. (124/3)*

Kənar olmaq – uzak durmaq.

*Xanım, **kənar ol**, adam gəlir. (30/1)*

Peşman olmaq – pişman olmaq.

*Vallah heç artıq-əskik danışma ki, **peşman olarsan**. (43/23)*

Sahib olmaq – sahib olmaq.

*Xudayar bəyin qəsdı Zeynəbin və səğırlərin var-yoxuna, puluna və mülkünə **sahib ol**-idi. (138/9)*

Yoh olmaq – kaybolmaq.

*Oğlan həyətin sağ səmtində girdi bir dar yola **yox oldu**. (30/9)*

Mane olmaq – engel olmaq.

Şəriət evlənməliyə heç vaxt **mane olmuyubdu**. (69/1)

Mübtəla olmaq – bağımlı, takıntılı olmak.

Axırı bir dərdə **mübtəla oldu...** (135/2)

Hazır olmaq – hazırlanmaq.

Kərbəlayılar imamzada ziyarətini tamam edip yığışdılar meydana və qohum-əqrəbə ilə qucaqlaşib, öpüşüb və ağlaşib mindilər atları və **hazır oldular** getməyə. (122/4)

Məlum olmaq – malum olmak.

Qərər, bir qədər də fikirləşib, bunun çarəsini tapdı ki, qabaqca bizə **məlum olubdu**. (82/1)

And olsun – yemin etmək.

And olsun o bizi yaradana... (128/13)

Xəbərdar olmaq – farkında olmak.

Heç kəs gərək bu işdən **xəbərdar olmaya**. (38/17)

Kömək olmaq – yardımcı olmak.

Allah-taala ona hər işdə **kömək olsun**. (113/16)

Ad + Et-, Elə- yardımcı fiillerle kurulan birleşik fiiller.

Fikir eləmək – düşünmek.

Kərbəlayı Cəfər genə bir qədər **fikir eləyib** cavab verdi... (49/15)

Hasil eləmək – almak, elde etmek; üretmek

Özümə görə də təcrübə **hasil eləmişəm**. (35/23)

Lənət eləmək – lanet etmek.

Allah görüm Məhəmmədhəsən əminin atasına **lənət eləsin**. (45/9)

Hərəkət eləmək – hareket etmek.

Oğlan bərk-bərk ulağın quyruğundan yapışib, qoymurdu heyvan **hərəkət eləsin**. (27/6)

Tamam eləmək – tamam etmek.

Yasovul sözünü **tamam eləyib** və iki dəqiqə də dayanıb çıxıb getdi. (67/19)

Cürət eləmək – cesaret etmek

Qız o qədər Xudayar bəydən qorxdı ki, **cürət eləmədi** cavab verdi. (29/11)

Şiddət eləmək – şiddet göstermek

Oğlan dəxi şiddət elədi. (84/11)

Səbr etmək – sabretmək.

Məhəmmədhəsən əmi səbr edə bilməyib, ikinci səcdədə namazı yarımçıq qoyub özünü tulladı Əhmədin yanına. (97/7)

Ərz eləmək – bildirmək, anlatmaq.

Səbəbini indi üç-dörd sətirdən sonra ərz edirik. (140/2)

Vəfat etmək - vefat etmək.

Zeynəb Heydəbə gələndən üç il sonra Kərbəlayı İsmayıl vəfat edib... (53/12)

Kəşf etmək – keşfetmək.

İnşallah kəşf edəcəyəm bu məsələni, kəşf edəcəyəm, lap asan vəchlə kəşf edəcəyəm. (37/2)

Kar eləmək – kar etmək

Amma uşaqlara Xudayar bəyin məzəmməti tük qədər də kar eləmədi. (71/1)

Güman eləmək – ümit etmək.

Vəssəlam ki, hərə bir cür güman edirdi. (55/23)

Rüsvay etmək – rezil etmək.

O məni xalq içində rüsvay elədi. (45/10)

Zarafat eləmək – şakalaşmaq.

And olsun Allaha, mən zarafat eləmirəm. (50/10)

Giley etmək – şikayət etmək.

Qəraz, Kərbəlayı Cəfər bir qədər də övrətindən giley elədi... (47/16)

Şikayət etmək– şikâyet etmək.

İndi məndən şikayət edirdin da? (116/19)

Söhbət etmək – sohpet etmək.

Gəl, gəl otur söhbət edək bir az. (45/4)

Vəsiyyət eləmək – vasiyyət etmək.

Qəsd Qalan zəmilərini vəsiyyət elədi övrətinə və qızlarına. (54/5)

Həyal eləmək – hayal etmək.

Amma elə xəyal elədi ki, göz yaşındır. (142/ 11)

Nəsihət eləmək – nasihat etmək.

*Biz bura ondan ötrü gəlmişik ki, sənə **nəsihət eləyək**.* (125/1)

Tamaşa etmək – seyretmək

*Qaşqabaqnan Əhmədin ağlamağına **tamaşa edirdi**.* (84/5)

Xəbərdarlıq etmək – haberdar etmək.

*Vəliqulu bir də **xəbərdarlıq elədi**.* (142/11)

Sifariş eləmək – sipariş etmək.

Zeynəbə sifariş elədi ki, qlava Vəliqulunu qatıb dama... (69/6)

Təklif eləmək – təklif etmək.

*Hər iki əli ilə çörəyi qarışdırıb Xudayar bəyə **təklif elədi**.* (48/1)

Tərəqqi eləmək – ilerlemek

*Bir ildən sonra Heydər öldü və Heydər atasının dövlətini tək oldu malik və işi gəldikcə başladı **tərəqqi eləməyə**.* (53/14)

Zikr eləmək – zikretmək

*Xudayar bəy təsbehin hər dənəsinə bir dəfə “qülhüvəllah” **zikr eləyirdi**.* (71/6)

Rəhmət eləsin – rahmet etmək

*Onlar ölüb gediblər, Allah onlara **rəhmət eləsin**.* (25/5)

Ziyarət eləmək – ziyarət etmək

*On dan ötrü ki, sən **ziyarəti eləmisən** bir ay, bəlkə ay yarım bundan qabaq.* (22/7)

Təəccüb eləmək – şaşırmak

*Çox **təəccüb elədi** ki, həmin gördüyü qoca kişi əyləşib yuxarı başda döşəyin üstə.* (31/3)

Tədarük etmək – tedarik etmək

*Özündən, özgədən on –on beş manat **tədarük edib**, Məhəmmədhasən əmi bir ulağ aldı.* (20/17)

Dahil eləmək – dahil etmək.

*Çavuş qoltuq cebindən kağız dəstəsini çıxardıb, övratların ərizələrini həmçinin **daxil elədi**...* (122/15)

İşarə eləmək – işaret etmək

*Qazı oğlana **işarə elədi** durmasın otaqda.* (33/19)

İtaət eləmək – itaat etmək.

Xudayar bəy şikayət eliyib ki, mənim övrətim Zeynəb mənim evimi qoyub, gedib öz evində olur; mənə **itaət eləmir**. (126/24)

Tənəzzül eləmək – tenezzül etmək.

Amma gəldikcə işi **tənəzzül elədi**. (19/1)

Təkrar eləmək – təkrar etmək.

Elə ki, Qasımali sualını bir də **təkrar elədi**, Zeynəb hamı gücünü yığıb və üzünü qırışıdırıb cavab verdi... (131/10)

Yəqin eləmək – bir şeyin doğruluğuna inanmaq.

Lap **yəqin elə** və aqlını yığ başına. (126/27)

Qüssə eləmək – kederlenmək.

Heç **qüssə eləməyin**. (121/3)

Gözaltı eləmək – önceden bilmək, göz önündə bulundurmaq.

Xudayar bəy çoxdan Qasıməlinin bacısını **gözaltı eləmişdi**. (141/5)

Möhtac eləmək – muhtac etmək.

Allah-taala ona bir parça çörək verib, özgələrə **möhtac eləməyib**. (54/14)

Qəsd etmək – niyyət etmək

Müxtəsər, çoxdandı Məhəmmədhasən əmi Kərbəla **qəsd edibdi**. (19/13)

Naşükürlük eləmək – nankörlük etmək

Amma bununla belə Zeynəb bir tikə **naşükürlük eləmir**. (54/12)

Nə eləmək – ne etmək

Amma **nə eləmək**, kasıblığın evi yıxılsın. (20/1)

Dua eləmək – dua etmək.

Məhəmmədhasən əmi Xudayar bəyə **dua eləyə-eləyə** eşşəyi sürdü. (134/10)

Nağıl eləmək – danışmaq, sözlü olaraq bildirmək.

Lazımdır əhvalatı təfəsilən **nağıl eləmək**. (138/5)

3. Deyimləşmiş Birleşik Fiiller

Acından ölmək – son dərəcədə yoxsul olmaq, aclıqdan ölmək.

Vəliquluya və Zibaya Xudayar bəy o qədər icrat təyin elədi ki, Zeynəb **acından ölməsin**. (140/11)

Acıq eləmək – küsmək, kırılmaq

*Mən elə bu saat **acıq eləyib**, çıxıb gəlmişəm. (74/3)*

And içmək – yemin etmək

Xudayar bəy əlini Qurana basıb and içdi. (139/6)

Arası dəymək – araları bozulmaq, birbirindən küsmək

*Amma axır vaxtda iş belə gətirdi ki, Vəliquluynan anasının **arası bərk dəydi**. (55/3)*

Ayaq qoymaq – bir yere ayak basmaq, dahil olmaq, gəlmək

Əhvalatdan üç il keçib, dördüncü ilə ayaq qoyurdu. (131/13)

Başə düşmək – anlamak, idrak etmək

*Yox, vallah, Məhəmmədhəsən əmi, sən mənim ərzimi **başə düşmədin**; mənim məsələmin cavabı deyil sən dediyin. (23/3)*

*Atlı Məhəmmədhəsən əmi dediyindən bir zad **başə düşmədi**. (115/8)*

Bürüzə vermək – açığa vermək, ortaya çıxarmaq, aşikar etmək

*Amma Xudayar bəyin qorxusundan əhvalını əsla **bürüzə vermədi**. (141/10)*

Cavab vermək – sorulan soruya karşılık vermek.

Zeynəb cavab vermədi. (124/16)

Dərd çəkmək – manevi ıstırap çəkmək, bir şey və ya birisi için kaygılanmaq

*Vallah, bilmirəm kasıbçılıq dərdi çəkim, arvad-uşaq dərdi çəkim, eşşək **dərdi çəkim**. (88/4)*

Dilə tutmaq – tatlı dile tutarak birini memnun etməyə, yola getirməyə, bir şeyi elde etməyə çalışmaq

*İzzət genə başını əyib, oğlunu başladı **dilə tutmağa**. (101/1)*

Dalında durmaq – yardım etməyə hazır olmaq, savunmaq.

*Mən bir para adamlardan deyiləm ki, söz deyim, vədə verim, **dalısında durmuyum**. (35/9)*

Əl çəkmək – bırakmaq, vazgeçmek, rahat bırakmaq

*Arvad, Allah xatirinə **əl çək** mənim yaxamdan! (86/2)*

Əl üzmək – ümidini kesmek, vazgeçmek

*Hələ Zeynəbin vaxtı lap keçməmişdi ki, Xudayar bəy ondan **əl üzə** idi. (140/14)*

Əl tutmaq – yardım etmək, maddi yardım etmək

*Hanı indi elə bir Allah bəndəsi ki, **adamın əlini tutsun**? (49/11)*

Fikrə düşmək – bir şey yapma kararına varmaq

İl olmaz ki, yazıq Məhəmmədhəsən əmi bu pakizə fikrə düşməsin. (19/14)

Gözdən itmək – gözden kaybolmaq, yok olmak, bir an ortadan kaybolmaq

*Məhəmmədhəsən əmi oğlanın dalınca çıxdı həyatə görsün oğlu hara qaçır; amma Əhməd çoxdan **gözdən itmişdi**. (86/25)*

Dost tutmaq – kendine dost saymaq, sevmək, çox hoşlanmaq

Amma birisi alçaqdan ucaya qalxa, kasıbçılıqdan dövlətə çata, əksiklikdən hörmətə minə, heç vaxt atadan-babadan danışmağa **dost tutmaz**.

İşi düşmək – birisine ihtiyaç duymək, muhtaç olmaq

*Adamın gənə **iş** düşər. (86/8)*

Qəlbinə dəymək – birisinin kalbini kirmək

*Heç mən də istəmirəm onun **qəlbinə dəyim**. (25/7)*

Qulaq asmaq – dinləmək

*Bəli, Xudayar bəy bir tərəfdə və Kərbəlayı Heydər bir tərəfdə oturub, hekayətə **qulaq asırdılar**. (56/8)*

*Əhməd **qulaq asmadı**. (100/15)*

Qulaq vermək – dinləmək

*Vəliqulu əllərini cibinə qoyub, başıaşağı Xudayarın sözlərinə **qulaq verirdi**. (73/1)*

Rəhmi gəlmək – acımaq.

*Axırı Xudayar bəyin yazıq övrətə bir az **rəhmi gəldi**. (140/10)*

Ürəyi açılmaq – sevinməyə başlamaq

*Ondan ötrü qəşəng əhvalatdı ki, adam gülür, **ürəyi açılır**. (52/8)*

Ürəyini sıxmaq – dertlenmək, kederlenmək

*Bu cür xəyalat Məhəmmədhəsən əminin artıcaq **ürəyini sıxırdı**. (114/1)*

Ürəyi getmək – bayılmaq

*Xudayar bəy gördü ki, ata ilə oğlunun mükəliməsi uzun çəkəcək **ürəyi də gedir** acından. (47/8)*

Ürəyi yanmaq – acımaq

Bu sözləri Xudayar bəy bir halda deyirdi ki, deyəsən pəs **ürəyi yanırdı**. (72/19)

Üz qoymaq – gitməyə başlamaq

Xudayar bəy üz qoydu Məhəmmədhasən əminin eşşəyini alıb getsin şəhərə. (73/28)

Yadına düşmək – hatırlamak

Vəliqulunun ancaq indi yadına düşdü ki, Zibə anasının üst-başını qana batıracaq üzünü tutdu Zeynəbə... (142/9)

Yola getmək – birbirini anlamak.

Yəqin ki, ulağ mallardan yola getmir. (43/8)

Yadından çıxarmaq – unutmak, hatırlamamak .

Xudayar bəy içəri girən kimi belə döyükdü ki, salanı da yadından çıxardı. (31/2)

Ümidini kəsmək – dileğinin gerçəkləşəcəyinə və olumlu sonuçlanacağına inanmamak.

Xudayar bəy Zeynəbdən hələ ümidini lap kəsmədi. (60/3)

Qol çəkmək – imzalamak, imza atmaq

Gərək gedib elə adam gətirələr ki, onların əvəzindən qol çəksin. (106/1)

Sonuç

Hikâyedeki birleşik fiilleri G.Ş. Kazımov'un bu grupla ilgili yaklaşımlarını esas alınarak yapı bakımından sınıflandırılmış ve hangi tür birleşik fiillerin sık kullanıldığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Hikâyede 138 çeşit birleşik fiil vardır. En sık kullanılan birleşik fiil yapısı "ad + et-, elə- yardımcı fiiler" şeklinde olanlardır. Hikâyede bu yapıda tespit ettiğimiz 46 farklı birleşik fiil kullanılmıştır. Bunların da bir çoğu tekrar olarak hikâyede geçmektedir. Bu yapıdaki birleşik fiillerin 21'i Türkiye Türkçesinde de bulunmaktadır.

Azerbaycan Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde en sık görülen "ad + ol- yardımcı fiillerle" kurulan birleşik fiiller bu hikâyede de sık verilmiştir. Bu yapıda 19 farklı birleşik fiil tespit edilmiş ve bunların bir çoğu bir kaç kez tekrar olarak kullanılmıştır. Tespit edilmiş 19 birleşik fiilden 4'ü birtakım fonetik değişikliklerle Türkiye Türkçesinde de görülmektedir.

"fiil +/-lb/ zarf-fiil eki + fiil" şeklinde oluşan birleşik fiillerin sayısı ise 26'dır. Bu yapıdaki birleşik fiillerin 8'i ilk tarafı gramer yönünden deyimleşmiş birleşik fiillerdir.

Azerbaycan Türkçesinde isim ve fiil unsuru aynı kökten oluşan birleşik fiiller bu hikâyede kullanılmamıştır.

Her iki lehçede de görülen ilk unsuru sıfat-fiil ekiyle oluşan fiil ile ol- yardımcı fiiliyle kurulan birleşik fiiller bu hikâyede görülmemektedir.

"Ad + ol-, et-, elə-" yardımcı fiillerden oluşan birleşik fiillerin bir kısmında isim unsurlarında Farsça ve Arapça alıntı kelimelere yer verilmiştir: bədgüman olmaq, bəravürdə olmaq, hasil etmək, bais olmaq, mübtəla olmaq, qüssə eləmək

Mizahi bir üsluba sahip olan yazarın, dilimizde büyük bir ifade zenginliği oluşturan deyimleşmiş birleşik fiillere bu hikâyede de yoğun biçimde yer verdiği görülmektedir. Hikâyede deyimleşmiş birleşik fiil yapısında 32 farklı bileşik fiil tespit edilmiştir ve bunların bir çoğu tekrar olarak kullanılmıştır.

Sonuç olarak, her iki lehçede bu grupla ilgili farklılıklar ve benzerlikleri şöyle özetleyebiliriz:

1. Türkiye Türkçesinden farklı olarak birleşik fiiller Azerbaycan Türkçesinde dilbilgisinin morfoloji kısmında incelenmektedir. Bu terim Azerbaycan Türkçesinde *mürrəkkəb feillər* olarak adlanmaktadır.
2. Her iki lehçede de bu grup "ad + fiil" ve "fiil + fiil" birleşmesinden oluşur.
3. Her iki lehçede de "ad + ol-, et- yardımcı fiileri" işlek olarak kullanılmaktadır. Türkiye Türkçesindeki *yap-, bulun-, kıl-* yardımcı fiilleri Azerbaycan Türkçesinde görülmemektedir.
4. Her iki lehçede de *ol-* yardımcı fiili sıfat-fiil ekli isim unsuruyla birleşerek birleşik fiil oluşturmaktadır.
5. Azerbaycan Türkçesinde aynı ad ve fiil unsuru aynı kökten kurulan birleşik fiiller vardır. Bu tür birleşik fiiller Türkiye Türkçesinde görülmemektedir: *səpin səpmək, əkin əkmək, ov ovlamaq*.
6. Türkiye Türkçesinde anlam kaynaşmasından oluşmuş deyimleşmiş birleşik fiiller Azerbaycan Türkçesinde *frazəoloji birləşmələr* olarak adlanmaktadır. Her iki lehçede de bu tür birleşik fiillerin isim unsuru, isim çekim eki alabilmektedir.
7. Azerbaycan Türkçesinde birinci tarafı */-İb/* zarf-fiil ekli olan yakın anlamlı, zıt anlamlı ve eş anlamlı fiillerin birleşmesinde oluşan bu tür birleşik fiiller Türkiye Türkçesinde de görülmemektedir.
8. Her iki lehçede de */-A/* zarf-fiil eki taşıyan bir fiille *bil-* yeterlik fiili birleşerek birleşik fiil oluşturmaktadır.

Kaynakça

- Altaylı, S. (2005). *Azerbaycan Türkçesi deyimler sözlüğü*. Prestij Matbaası.
- Ergin, M. (2009). *Türk dil bilgisi*. Bayrak Yayınları.
- Gürsoy-Naskali, E. (1997). *Türk dünyası gramer terimleri kılavuzu*. TDK Yayınları.
- Habibbayli, İ. (2004). *Celil Memmedguluzade eserleri dörd cildde (Cilt 1)*. Önder Neşriyyat.
- (2009). *Jalil Mammadguluzadeh bibliography*.
- Hüseynzade, M. (2007). *Müasir Azərbaycan dili morfolojiya*. Şarg-Garb.
- Halilov, B. (2016). *Müasir Azərbaycan dilinin morfolojiyası*. Elm ve Tehsil.
- Karaağaç, G. (2017). *Türkçenin söz dizimi*. Kesit Yayınları.
- Karahan, L. (2018). *Türkçede söz dizimi*. Akçağ Yayınları.
- Kazımov, G. (2010). *Müasir Azərbaycan dili morfolojiya*. Elm ve Tehsil.
- Korkmaz, Z. (1992). *Gramer terimleri sözlüğü*. TDK Yayınları.
- Memmedguluzade, C. (2019). *Danabaş kəndinin əhvalatları*. Kanun Neşriyyat.